YİNE O MESELE: NİSBET (YA) SI

BESİM ATALAY

Dil Kurumunun aylıklı Kolbaşılarından Bay Ömer Asım Aksoy, (Türk Dili) dergisinin (66) ıncı sayısında dört buçuk sayfalık bir yazı karalamış. Bu yazı başlıca iki kısma ayrılıyor. Birinci kısım, sözde benim tenkitlerime cevaptır. İkincisi, benim yanlışlarım (!) üzerinedir. Ben, bu konuları özetliyerek işe başlamak istiyorum.

(1)

Bütün dâvanın kökü, (ekşimsi) ve (ekşimtirek) gibi kelimelerde nisbet anlamı var mıdır, yok mudur? Ben yok diyorum. Birçok muteber lûgatlardan tanıklar veriyorum. Kullanışın bu yolda olduğunu belirtiyorum. O, işi söz düellosuna döndürüyor. Artık bundan ötesi, söylenecek söz yoktur sanırım. "Allah kandırsın" diyip geçmek gerektir.

Onun bir davası da (si, imsi) eklerine vermiş olduğum anlamın doğru olmaması yolundadır. Ekşimsi ve ekşimtirek kelimelerindeki azlık anlamını bir türlü kabul etmiyor. Hâlbuki Beha Lûgatı, Kâmusi Türki, Büyük Türk Lûgatı beni tanıklamaktadır. Bununla beraber, vaktiyle (Ekler ve Kökler) adındaki kitabımın 330 cu sayfasında bu ekte benzerlik anlamı bulunduğunu yazmıştım. Ekin bu anlamından habersiz olduğumu iddia etmek, doğru bir hareket değildir.

Bakarsın, bir yazın ağaçlarında şimdi
Üç beş kuru yaprak çırpınır durur.

Bundan sonra yazdığı "Kim Bilir,, şiirinde ise, Tarancı'nın da acısiyle, ömrünün sona ermekte olduğunu farkeder:

Kim bilir kaç günü kaldı
Ömrümüzün ?

"Düşümde,, adlı ve son şiirinde Cahit'i düşünde görür. Ölümünü bir ermiş gibi sezmiştir sanki. İşte bir gün de sefere çıkar gibi gidiverdi. "Mızıkaymış, çelenkmiş, hepsi nafile". Necatigil'in "Kitaplarda Ölmek" adlı şiirinde dediği gibi;

O şimdi kitaplarda bir isim, bir soyadı
Bir parantez içinde doğum, ölüm yılları.
Ya sayfa altında, ya da az ilerde
Eserleri, ne zaman basıldıkları.

Parantezin içindeki çizgi
Ne varsa orda
Ümidi, korkusu, gözyaşı, sevinci
Ne varsa orda.

O şimdi kitaplarda
Bir çizgilik yerde hapis.

Evet bir çizgilik yerde. Necatigil hapis diyor. Bizse "yaşıyor" diyeceğiz.

MUZAFFER UYGUNER

Mesele orada değil. Mesele, bu eklerde nisbet anlamı bulunup bulunmamasındadır. İşin can alacak noktası budur. Bay Ömer Asım, bunlarda nisbet anlamı buluyor. Şişirme yoluyla hareket edilirse başka. Yoksa bile yaratılabilir. Gerek azlık ve gerek benzerlik bildiren bu eklerde "nisbet anlamıvar" diye ayak diremek dilci geçinen bir zata yaraşır mı? (Hamızî tat) diye uydurduğu bir örneğin Türkçesi (ekşimtirek) değil, doğrudan doğruya (ekşi) dir. Şimdiye kadar (hamızî tat) sözünü işiten bir yurttaş varsa allahaşkına bildirsin.

(2)

"Bay Atalay'ın, bu eklerde nisbet anlamı yoktur, azlık anlamı var dır, sözünü ele almıştık. Bu, nisbet anlamıyla azlık anlamı uyuşmaz, demektir. İki anlamın, ayrı ayrı şeyler olduğunu bize kabul ettirebilmesi için, Bay Atalay'ın nisbet anlamı dediği şeyi açıklaması gerektir" diyor. Nisbet anlamıyla azlık anlamı arasındaki farkı göstermiye lüzum var mı? Mademki istedi anlatayım. Bir nesnenin diğer bir nesne ile ilgili olması (Bak. Lûgatı Osmanî), iki şeyin birbirine göre olan hali (Bak. Kamusu Türki). İki şey arasındaki taalluk (Bak. Baha Lûgatı). Hısımlık, karebet (Bak. Kaamus Tercemesi). Taalluk ve ittisal (Bak. Ahteri). Müşakele, mümasele (Bak. Sıhahi Cevheri).

Nisbet denilen şeyin şimdi ne olduğunu Bay Ömer Asım anlamış olsa gerektir. İki şey ve iki varlık arasında bulunan karabet, taalluk gibi şeylerdir. Ekşimtirek ekşimsigibi kelimelerin bildirdiği anlamın nelerle ilgisi vardır? Konyalı Ahmet, Ankaralı Mehmet gibi sözlerde Ahmet'le Konya, Mehmet'le Ankara arasında bir nisbet vardır. Ekşimsi ve ekşimtirek kelimelerinin, başka bir varlıkla ilgileri var mıdır? Az ekşi veya ekşiye çalma hâli kelimelerin kendilerinde kalan bir vasıftır. İşi şişirirsek, Dünyayı nisbet çerçevesi içersine sokabiliriz. Burada kamus müterciminin bir sözünü almayı faydalı buluyorum. "Asıl neseb ve nisbet bir kabileye, bir beldeye itiza ve izafe mânasına mevzu u olup, bâdehu vuslatı karabette istimal olundu". Bu sözlerden sonra olur olmaz şeylerde nisbet anlamı aranmaz sanırım.

(3)

"Bay Atalay, (hamızı tat) sözü (ekşimsi) diye Türkçeye çevrilmez" diyor. "İçtiğim ilâcın hamızî bir adı vardı" dersem, ekşimsi bir tadı vardı, demiş olmaz mıyım?" diye soruyor. Olmaz bayım. Neden olmaz, dinleyin: Hamız ve hamızî kelimelerinde azlık ve küçüklük yoktur. Arapçada azlık ve küçüklük kavramları için ayrı şekiller ve kelimeler vardır. Bu gibi yerlerde nisbet (ya)sı kullanılmaz. Hamızî kelimesine Büyük Türk Lûgatı, "hamıza mensup" demektedir. Bu tanıklardan sonra, artık hamızî kelimesinde nisbet anlamı arayabilecekler midir?

(4)

"Titiz bir dilci, bir yerde (ek) dediği söz parçasına, biraz sonra (edat) demez" diyerek, benim bir yerde aynı şeye (edat), başka bir yerde de (ek) demiş olduğumu bir kusur olarak başıma kakıyor ve çok önemli bir suçumu yakalamış gibi davranıyor. (Ekler ve Kökler) adındaki eserimin 6. ncı sayfasında ilk olarak, eklerle köklerin farkını belirtirken "ek, başka bir kelimeye veya tek heceli bir köke eklenerek yepyeni bir varlık yaratır. Ekle kök kaynaşarak, bir tek kelime

halini alır. Ek, eklenmiş olduğu kelimeye belli bir ödev yapmak için değil, yeni bir kelime yaratmak için getirilmiştir. Edat, belli bir anlamı belirtmek için bir isim veya fiil köküne getirilir. Edat, bu ödevini yaptıktan sonra ayrılıp gider" demiştim. Bu bakımdan herhangi bir ek, gördüğü işe göre edat dahi olabilir. (Tepsi, eksi, tansu, yatsu, yavsı...) gibi kelimelerin son heceleri ektir. Bu kelimelerde, ekle kök, iyice kaynaşmıştır. Kitabımın (330) ncu sayfasındaki (gülsü, yersi, adamsı) gibi kelimelerde son hece edattır. Çünkü, buralarda son heceler bir görev için getirilmiştir. Görevi bitince çekilir gider. Gül, yer, adam kelimeleri kalır. (Si)nin bir yerde ek, bir yerde edat gibi getirilmesinin sebebi budur. Bunun benzerleri çoktur. (Gözde) kelimesini ele alalım. Birinin gözüne girmiş olan kimse anlamına geldiğinde, bu kelime iki unsurdan birleşerek kaynaşmıştır. Ve buradaki (de) ek olmuştur. Fakat, (gözdeki sivilce) sözünde bulunan (de) edat olur. (Türe) kelimesi de böyledir. (Tür)le (e) birleşerek, kaynaşarak bir tek kelime haline gelmiştir. Bu kelimeyi renk ve çeşit anlamına aldığımızda, kelimenin sonundaki (e) mefuliyet edatıdır. (Yavaşa) kelimesi de böyledir. (Yığda) kelimesi de bunlara benzer. Güzün meşe dallarını kırarak, kış günlerinde keçilere yedirmek için yığın yapan köylüler vardır. Buna (yığda) derler. Burada (da) ek olur.

Bundan önceki cevabımda, "o, benim bu kitabımı öğmüştü" demiştim. Son yazısında Bay Aksoy, "böyle birşey olmadı. Hattâ tenkid de etmiştim" diyor. "Yalan söylüyor diyemem. Unutmuş olmalıdır. (Gaziantep Ağzı) adındaki şişirme kitabımın 406 ncı sayfasında, ekler ve köklerden bahsederken, "Besim Atalay'ın, dilimizdeki ekleri en geniş ölçüde içine alan (382) sayfalık eseridir..." demiştir. Bu deyiş, öğmek değil de yermek midir? Bu eserimi, tenkit ettiğini söylüyor. Bu, gerçeğe hiç uymayan bir şeydir.

Bay Ömer Asım Aksoy'un, edata ek dediğini gösteren bir yazısını burada vermeden geçemiyeceğim. (Gaziantep Ağzı) adlı kitabının 244 ncü sayfasında (it) ve (üt) gibi edatları ek sayıyor. Tütütmek, ışıtmak, ucuzutmak gibi kelimelerdeki (ıt) ve (ut) edatlarını ek sayıyor. Bu kelimelerin parlatmak, ucuzlatmak, tütmesine meydan vermek anlamlarına geldiğini de söylüyor. Önce şurasını söylemeliyim ki, (tütütmek) kelimesinin anlamı, tütmesine meydan vermek değil, tüttürmektir. Buradaki asıl yanlışlık, (ıt, ut) gibi edatları ek saymaktır. Bunlar (tadiye) edatıdır. Bir anlamı belirtmek için köke gelmişlerdir. Ödevleri bitince düşerler, giderler. Yine bu kitabının 65. sayfasında (si)yi, isimlere, sıfatlara gelir demiştir. Hâlbuki fiil köklerine de gelir.

(5)

(Haşebî madde)ye Bay Asım Aksoy, "odunumsu madde" demişti. Yanlış olduğunu söylemiş ve (haşep) kelimesinin, kuru ağaç, kereste olduğunu yazmıştım. O, hâlâ odun deyip duruyor. (Eseri Şevket) adlı lûgat kitabında (haşep) için, "kalın, kuru ağaç parçasına denir ki, kereste ederler", deniyor. Büyük Türk Lûgatı da "kerestelik ağaç" demektedir. Kamus mütercimi, Eseri Şevket gibi yazıyor. Daha başka tanıklara lüzum var mı?

Ahşap kelimesine gelince: Bunun (haşep) kelimesinin çoğulu olduğunu, Kamus Türki, Büyük Türk Lûgatı, Baha Lûgatı Osmaniye, Naci Lûgatı gibi

eserler böyle söylemektedir. Her ne kadar Kamus mütercimi haşep kelimesinin iki türlü çoğulunu göstermiş ise de "bunlardan başka bu kelimenin çoğulu yoktur" dememiştir. Arapça kelimelerin çok ve çeşitli çoğulları vardır. Kabileden kabileye değişebilir. Bunların hepsini bir yana bırakıyorum. Şu (ahşap) kelimesine bir ad takalım. Ne diyebiliriz? Tekil mi, çoğul mu? Muallim Naci gibi Arap ve Fars dillerini iyi bilen bir tanığı çürüğe çıkartmıya çalışmak, çürük bir iştir.

(6)

"Arapça ile Türkçenin Karşılaştırılması adlı bir risale çıkarmakla, bu dildeki yetkisini isbat etmiş sanan tenkitcimizin kusurları, benim gibi (elmüşezzep)ten yukarısını okumamış olan birisi tarafından bile kolayca gösterilebilmektedir" diyor. Bu Zat, benim o kitabımı herhalde anlamaktan çok uzaktır. Çünkü, o kitabı anlamak için alet dersleri görmüş olmak lâzımdır. Divanı Lûgat, Ettuhfe, Eşşizur gibi tercemelerim meydandadır. Bunları görmemek, herhalde bir kasıttan ileri gelmektedir.

Birinci Büyük Millet Meclisine Şeyh Sünusi geldiği gün, irticalen söylediğim Arapça nutuk zabıt ceridelerindedir. 1321 yılında İstanbul'a vardığımda medresede bir oda alabilmek için yazmış olduğum Arapça, manzum dilekçeden bazı parçalar rahmetli Sadettin Nüshet'in çıkardığı (Türk Şairleri) adlı dergide bulunmaktadır. (Hüliyat) kelimesini (hûlliyat), (kisb) kelimesini (kesb) imlâsında yazan (haşep) kelimesine, odun; (hamızı)ya ekşimtirek anlamı veren, (Fevir) kelimesine taşmak diyen bir zatın cesaretine şaşmamak elden gelmez.

(7)

Bay Ömer Asım, bu yazısında bir de (örneğin) diye bir kelime kullanmıştır. Dil Kurumu mamüllerinden olan bu kelimeyi, meselâ yerinde kullanmış. Yanlış uydurulan bu kelime mâhut sözlükte de vardır. Hâlbuki halk arasında (meselâ) yerinde "söz gelimi" denilmektedir. Bu kadar güzel bir karşılık varken başka bir kelime uydurmaya ne lüzum vardı? Örneğin kelimesini uyduranlar ve Bay Ömer Asım, bunun yanlış olduğunun farkında değiller. Onlar dil üleması. (Meselâ) kelimesini misâlden gelir sanmışlar. Misâli örnek manasına alarak sonuna bir (in) getirmişler. Olmuş bitmiş. Tepmişler keçe, büzmüşler külâh olmuş. Halbuki meselâ kelimesi misâlden değil, meselden gelmiştir.

(8)

(Sadefî renk) sözünü Bay Ömer Asım, (sadefimsi renk) diye Türkçeye çevirmişti. Buna, (sadef rengi) demenin daha doğru olduğunu söylemiştim, Buna cevap olarak, "(Ya yı nisbî)nin dilimizde birkaç karşılığı bulunur amma, (sadefimsi renk) ile (sadef rengi) arasında fark yok mudur?" diyor. Vardır bayım, hem de çok fark vardır. Sadefimsi renk, sadefe benzeyen, sadefe müşabih renk demektir. Bunun, Arapçasında şibih, Farsçasında hemçü kelimeleri getirilir. Sadefi renkte benzetme yoktur. Sadef rengi demektir.

(9)

(Kıssaiyye) kelimesine kabakgiller demekte ısrar ediyorlar. Terimler kitabından almış olduklarını söylüyorlar. Başka bir yerde yapılmış olan herhangi bir yanlışı aynıyla almak mı gerekir? Kurumdaki ülemanın işi ne? Düzeltseler a.

(10)

Ben, Divanı Lûgat tercemesinde bazı yerlerde terceme, bazı yerlerde de tercüme diye yazmışım. Arapçaya yeni başlayan, bina okuyan bir öğrenici dâhî bu kelimenin bâbını ve binasını bilir. Ne yapalım ki, bu çevirmenin İstanbul'da son düzeltmesini üzerine almış olan zat, dargınlık yapmış. Hattâ birinci cilde konulması gereken haritayı unutmuşta öbür cilde koydurmuştuk. Bu bir suç ise, kabul ediyorum. Kendisi ve (Gaziantep Ağzı) adlı kitabının XIV. ve XV. ci sayfalarında bu kelimeyi tercüme imlâsında yazmıştır. Başkasının kusurunu görmektense kişi kendi kusurunu görmelidir.

(11)

(Beyzî) kelimesini Bay Ömer Asım, (söbü) ile Türkçeleştirmişti. Bunun üstüvane olduğunu söylemiştim. Ve birçok muteber kitaplardan tanıklar vermiştim. O, bu kitaplara inanmıyarak (Ana dilden) derlemeler gibi çoğu uydurma, Söz Derleme Dergisi gibi, anlam sınırlarını tâyinden âciz çoluk, çocuk ağzından derlenmiş olan iki kitaba inanıyor da, öbür esaslı kitaplara inanmıyor. İşine gelirse aksini iddiadan çekinmemektedir. Nitekim Derleme dergisine yanlış kelimeler alınmış olduğunu kendisi de Gaziantep Ağzı adındaki biricik kitabında itiraf ediyor. Mısra :" "Uydurunca çalışır meselcyi meşrebine".

(Beyzî) kelimesine ille söbü anlamı verebilmek için her tarafa baş vuruyor. Divanı Lûgatten de örnekler vermeye kalkışıyor. Ve "Divanı Lûgatte bile, bir adamın başı yuvarlak olmazsa söbü baş denir. Baş için herhâlde, üstüvane biçiminde denmez" diyor. Yunancadan dilimize girmiş olan üstüvane kelimesi Divanı Lûgatin yazıldığı sıralarda kullanılmamış olmalıdır. Divanı Lûgat burada, "Başı, yani tepesi sivri ve uzun olan her nesneye söbü denir. Buradan alınarak, yuvarlak olmayan insan başına söbü denir" diyor. Bir kere şu ibareye bakılsın, bir de Bay Ömer Asım'ın ibaresine bakılsın.

Şimdi Bay Ömer Asım'ın buradaki bir marifetini açıklıyayım: Divanın tanıklığına göre, (söbü) kelimesinin asıl anlamı uzun ve sivri demekmiş. İbarede bu, açıkça görünüp durmaktadır. Bay Ömer Asım ibarenin işine gelmeyen iki parçasını ya görmemiş, ya anlamamıştır.

(12)

"Bay Ömer Asım on yılda bir tek makale yazmıştır" demiştim. Buna çok canı sıkılmış. Ben, yazılarımda duygularıma kapılıyormuşum, gerçekten ayrılıyormuşum. O, bir tek makale değil, birçok makaleler yazmış. Kitaplar yazmış. Ben de bunları biliyormuşum. Evet biliyorum. İşe makalelerinden başlamalıyım. Türk Dili dergisinde, "(Kamus Mütercimi) hakkında bir yazısı çıkmıştı. Kendisini hiç tanımadığım bir zat bu yazıya, "yalın kat bir tenkit" demişti. Rahmetli Mütercim hakkında bir çok yazılar yazıldı. Son olarak ta Bay Şakir

Ülkütaşır yazdı. Herhâlde Bay Ömer Asım, bu yazılardan faydalanmış olmalıdır. Bir yazısı da, "Zahmet Keşan mı? Zahmet-i Keşan mı?" gibi önemsiz bir mesele üzerine idi. Türkçe hocalığı yapmış olan bir zatın elbet, bukadarını bilmesi gerekirdi. Bundan başka, dergide bazı düzeltmeler yazıyorlar. Bunlar, dostlar alışverişte görsün kabilinden şeylerdir. (Mevlid) mi? (mevlud) mu? bunu da birçok zatlar yazmışlardı. Son olarakta Bay Banarlı, Hürriyet gazetesinde yazmıştı. Başka yazıları varsa da bilmiyorum.

Eserlerine gelince: "Benim eserlerim" diyebileceği bir eseri yoktur. Gaziantep Ağzı adındaki kitabın nasıl yazıldığını biliriz. Sayın edip Bay Kemâl Edip, (Urfa Ağzı) adlı bir eser yazmış, basılması için de Kuruma baş vurmuştu. Basılmadan, tetkik için kitabı Bay Ömer Asım aldı. Tam dokuz ay yanında tuttu. Bay Kemâl Edip bu hâlden sıkılıyor, sızlanıyor, korkuyordu. Birçok müracatlardan sonra, kitabı getirdiler. Aradan çok geçmeden Gaziantep Ağzı adında iki ciltlik bir kitap meydana çıktı. Bu kitap, çıkar çıkmaz tenkit etmiştim ve bu kitabın şişirme olduğunu söylemiştim. Kitabın ikinci cildi büsbütün şişirmedir. Birinci cildinde dâhi böyle kabartmalar görülmektedir. Bütün Türkiye'de, yaygın olan kelimeler, Atasözleri bu kitaba doldurulmuştur. Kor ve Köz kelimeleri hakkında daha o vakitler itiraz etmiştim. "Memleketimde konuşulan kelimeleri benden iyi mi bilecek" demişti. Bunun üzerine, Antep Maarif müdürlüğüne bir mektup yazdım. Bu iki kelimenin oralardaki kullanılışını sormuştum. Sağolsun, 15/1/1947 tarihli bir mektupla bana cevap verdi. Bundan iki ay önce de, Gaziantep avukatlarından Bay Celâl Kadri'ye sormuştum. O da, 4/2/1957 tarihli bir mektupla bana bir cevap verdi. Bu mektupları ileride neşredeceğim.

(13)

Bay Ömer Asım, aylarca aradıktan ve arattıktan sonra, benim birtakım yanlışlarımı bulmuş. Olabilir. Yanılmaz, yenilmez bir Allahtır. Onun yanlış saydığı şeyler, cevaba değmez nesnelerdir. Esasla, dille ilgileri yoktur. Ben, yanılmaz bir kimse değilim. (40) senelik çalışmalarım arasında, birçok hatalarım bulunabilir. Yalnız, bu hataları herhalde üç beş senede dilci oluveren kimseler bulup çıkaramaz.

O her şeyden evvel kendi yanlışlarını düzeltsin. Bir yazısında, kendisini tenkit eden bir zata böyle demişti. Şimdi ben de kendisine aynı sözü söylüyorum. Önce, kendi yanlışlarını düzeltmelidir.

Mısra: "Seyredin âsarımı dâvalarımı bürhanlıdır".

Yayımlanmak üzere Dergimize gönderilen yazılarda, Türkçe karşılıkları bulunan yabancı kelimelerin kullanılmamasını rica ederiz.